

ישראל והעם היהודי בעקבות משבר הקורונה – מתווה אסטרטגי למדיניות ישראל

02.05.2020, ח' באייר תש"פ

רקע

משבר הקורונה מכה בתפקודן ובחוסן של קהילות יהודיות רבות ברחבי העולם, בהיקף ובעוצמה שלא נראו מזה עשרות שנים. המשבר שהחל כמשבר בריאותי, מאיים כעת גם על שירותים קהילתיים חיוניים, על שרידותם של מוסדות וארגונים ולעיתים אף על שימור החיים הקהילתיים. מעבר לכך, במקומות בהם תשתיות הקהילה ורשת הביטחון החברתית ירודות, השלכות המשבר מובילות לאבדן חיי אדם ומדרדרות משפחות לפת לחם. בחודשים הבאים, לכל הפחות, הקהילות יתמודדו עם אתגר "החיים בנוכחות קורונה", יאבקו כדי לשמר על הנכסים הקהילתיים המרכזיים ועל הלכידות הקהילתית, ויחלו בתהליך שיקום ארוך. **מתוך המחויבות של מדינת ישראל לביטחון, שלומו ושגשוגו של העם היהודי כולו, ממשלת ישראל צריכה היום, יותר מתמיד, לשאת יחד עם הקהילות והמוסדות היהודיים באחריות לשמור ולפתח את חוסנו של העם היהודי.**¹

מטרת המסמך

מסמך זה מציע מתווה אסטרטגי עבור ממשלת ישראל, שכולל **מענה לאתגרים** העומדים בעת הזו בפני הקהילות היהודיות בתפוצות, יחד עם **מיצוי של ההזדמנויות** הייחודיות לשיתוף פעולה, ולסיוע הדדי בין ישראל לקהילות. המסמך נכתב על ידי נציגי חברה אזרחית ומכוני מחקר בישראל,² בהתבסס על שיחות עם נציגי משרד התפוצות, משרד החוץ, הסוכנות היהודית, הגוינט העולמי וה JFNA.

הרעיון המרכזי: המשבר כהזדמנות להעמקת השותפות בין ישראל והעם היהודי על בסיס עקרון הערבות ההדדית

כדי לחזק את חוסנו של העם היהודי כולו, על מדינת ישראל לפעול להעמקת השותפות עם הקהילות היהודיות בתפוצות, בהתאם ליתרון היחסי והערך המוסף שלה, תוך הקשבה, דיאלוג רציף ופעילות משותפת עם ארגוני הקהילות השונות ומנהיגיהן ותוך תיאום (היכן שנדרש) עם ממשלות מקומיות. זאת, באמצעות **הקצאת משאבים ממשלתיים ייעודיים בישראל, יחד עם בניית תשתית ארגונית תומכת לתיאום בין עבודת הממשלה, המוסדות הלאומיים והחברה האזרחית.**

המלצות למדיניות ולבניין כוח עבור ממשלת ישראל

בעת הזו יש להציב על סדר היום הלאומי את מחויבותה של ישראל לכלל העם היהודי, ואת ערך הערבות ההדדית היהודית. לפיכך, **נדרשת אמירה ציבורית בהירה של מנהיגי המדינה בנושא, לצד מעשים ופעולות שיביאו לידי ביטוי את הצהרת המחויבות והשותפות.**

1. **הקצאת תקציב ממשלתי בסך 0.25% מחבילת החילוץ הישראלית הנוכחית** (לטיפול במשבר הקורונה) לטובת חיזוק קהילות יהודיות בתפוצות. התקציב ישמש לטובת המטרות הבאות: **סיוע חירום מיידי (סעד ורווחה); שמירת תשתיות החוסן הקהילתי בתפוצות; פרויקט דגל בתחום החינוך; ביטחון קהילות ומאבק באנטישמיות; וחיזוק גופי חברה אזרחית בישראל לטובת פיתוח הקשר בין ישראל והתפוצות, וביתר פירוט:**

א. **סעד ישראלי לקהילות במצוקה** – בשל המשבר, קהילות רבות חוזרות לעסוק בשלבים הנמוכים של פירמידת מאסלו, ומתקשות לענות על היקף הצרכים הנוכחי. בחלק מהקהילות התשתיות (אם קיימות) קורסות, ומציאות זו עתידה להימשך ואף להחריף בחודשים הבאים. אוכלוסייה מבוגרת בקהילות ללא תשתית איתנה, פגיעות למשבר באופן קיצוני.³ **ישראל צריכה להקצות תקציבים ומשאבים נוספים, שיצטרפו למאמצים**

הקיימים ולהציע סעד במקומות חדשים על פי צורך. במקומות בהם קיימת תשתית רווחה וסעד פעילה, מומלץ להזרים את הסיוע דרכה.

ב. **שמירת תשתיות החוסן הקהילתי בתפוצות** – העולם היהודי המאורגן מקדיש את כעת מירב המאמצים לשמירה על תשתיות הליבה הקהילתיות. המשבר צפוי להביא לקריסת חלק מארגוני הקהילה, ולכן נדרש לשמר, לכל הפחות, את הגרעין הקשה של יכולות קהילתיות חיוניות, במטרה שלא יאבד ויחייב בניה מחדשת של יכולות ושירותים בסיסיים.⁴ מספר קרנות חילוץ יצאו לדרך,⁵ וממשלת ישראל צריכה ליזום קרן חילוץ דומה, או לחבור לקרנות הקיימות כמיזם משותף, כדי לטול חלק במשימה חשובה זו.

ג. **יצירת מרחב חינוכי גלובלי חדש, עבור העם היהודי, כפרויקט דגל משותף** – חינוך יהודי, לסוגיו וזרמיו השונים, הוא הבסיס החשוב ביותר להמשכיות יהודית. לאור שיבוש הרצף של מערכות החינוך היהודי בתפוצות והחינוך לעמיות יהודית בישראל, ולאור ההתנסות בפוטנציאל של מרחבי הלמידה המקוונת, על עושר החומרים שהיא מחוללת ועלותה הזולה יחסית, ישנה שעת כושר לפיתוח **תשתית מודולרית שיכולה לשרת מגוון רחב של מאמצי חינוך**. משאבים ממשלתיים הושקעו כבר בפיתוח פלטפורמות מקוונות, אולם נדרשת השקעה משמעותית באינטגרציה והטמעת התכנים והפדגוגיה החינוכית. תשתית כזו לא יכולה לקום עבור כל קהילה בנפרד, אולם בשילוב כוחות של מדינת ישראל עם מאמצים שכבר מתגבשים בקרב ארגונים יהודיים, נוכל לייצר תשתית שתצעיד את החינוך היהודי למאה ה-21, ותוכל להגיע גם לקהלים חדשים הסובלים מנגישות נמוכה לחינוך יהודי בשל קשיים כלכליים, גיאוגרפיים או תרבותיים.

ד. **הגברת התמיכה בביטחון קהילות יהודיות והמאבק באנטישמיות** – ערב משבר הקורונה נושא זה עלה בחשיבותו בסדר היום של קהילות ברחבי העולם. ישראל נדרשת לעקוב אחר התפתחויות בחזית זו, ולהגדיל השקעות ממשלתיות בתחומי המידע והידע, ההכשרות, ואמצעי הביטחון, תוך דיאלוג עם הקהילות.

ה. **מענקי ממשלה לחיזוק גופי חברה אזרחית בישראל כערוץ קשר מרכזי עם העם היהודי** – החברה האזרחית בישראל זכתה להשקעה ושותפות רבת שנים מצד הפילנתרופיה היהודית בתפוצות. כמו כן, גורמי חברה אזרחית בישראל מובילים נדבכים מרכזיים בקשר ובפעילות המשותפת עם התפוצות. נוכח המשבר, המאיים גם על המגזר השלישי בישראל, הממשלה נדרשת לפעול בהקדם. **מענקי ממשלה לעידוד שיתופי פעולה חדשים בין ארגוני חברה אזרחית בישראל וארגוני קהילה מקבילים בתפוצות**, יענו על שלוש הסוגיות כאחת: חיזוק הקשר עם התפוצות, מענה אפקטיבי לסוגיות החירום והשיקום העומדות לפתחנו ושמירה על גופי חברה אזרחית בישראל.⁶

2. **שיפור התיאום ותכלול העבודה הממשלתית והאזרחית בישראל ביחס לתפוצות** – פעילות ממשלתית רבה כבר מתקיימת, בראש ובראשונה תחת משרד התפוצות שמוביל ביחד עם הסוכנות היהודית את פורום התיאום בחירום.⁷ כדי להיערך לאתגרי הטווח הבינוני והארוך של משבר הקורונה, ישנו צורך בגיבוש מדיניות לאומית כוללת, גיוס וניהול המשאבים הלאומיים שיוקצו לסיוע, תיאום הפעילות בין כלל הגופים (משרדי ממשלה רלוונטיים, המוסדות הלאומיים, הגוינט העולמי, וגופי חברה אזרחית), ופיתוח מיזמים חדשים. **כדי לשפר את התיאום ואת סנכרון מאמצי הסיוע, מומלץ לכנס ולעגן פורום עבודה מקצועי מתמשך של גופים אלו**. הפורום המקצועי יהיה אחראי על פיתוח הכלים הבאים:

א. **'תמונת מצב הקהילות' (דשבורד)** – מסד נתונים מעובד ומשוקלל, שיתבסס על ניטור וניתוח של מדדים מרכזיים להערכת החוסן הקהילתי היהודי. 'תמונת מצב הקהילות' תהווה בסיס להערכת מצב ולקבלת החלטות בתחומי הסיוע הנדרשים. הדשבורד יכלול את המרכיבים הבאים: בריאות, כלכלה, שירותים קהילתיים בסיסיים (דת, חינוך, רווחה ועוד) וביטחון (אנטישמיות). המידע ייאסף מהגופים המרכיבים את הפורום המקצועי, יחד עם גורמי שטח נוספים.

ב. **פלטפורמה לשיתוף מידע וידע על התנהלות ב'שגרת-חירום'** – ישראל רוכשת ניסיון מצטבר על הערכות לחיים בשגרת הקורונה. הקמת פלטפורמה לשיתוף ולמידה הדדית בין ישראל וקהילות יהודיות בעולם, יכולה לפשט את תהליך הלמידה, ולאפשר למספר רב של קהילות היערכות טובה יותר לשלבים הבאים.⁸

¹ דבר זה נכון בימי חירום ושגרה כאחד ונובע מן הערך היהודי של ערבות הדדית, ומהאינטרסים של מדינת ישראל בשמירה על רשת חסינה ומשגשגת של קהילות יהודיות, כנכס ייחודי של הביטחון הלאומי. מחויבות זו באה לידי ביטוי גם בחוקי־יסוד: ישראל - מדינת הלאום של העם היהודי ובמגילת העצמאות. סיוע לקהילות יהודיות בעת משבר כלכלי גדול גם בישראל, מחזק את הערך היהודי של ערבות הדדית. כל שכן, גם בשעה קשה זו, יהודים בתפוצות ממשיכים לתמוך בצרכים של קהילות מוחלשות בישראל.

² נעמה אור, מנכ"לית Belong, שחר עילם, עמית מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי, נעמה קלר, סמנכ"לית קבוצת ראות.

³ נראה שהקהילות שנמצאות בסכנה המיידית ביותר הן מדינות בריה"מ לשעבר, בהן מטפל בעיקר הגיוינט העולמי שמתמקד שם באוכלוסיות מבוגרות ועריריות. כמו כן, בולטת מצוקה קשה בקהילות אירופיות דוגמת איטליה, צרפת וספרד, שבהן פעילים בעיקר הסוכנות היהודיות וארגוני רווחה מקומיים, ובעתיד יתכן שגם במדינות אמריקה הלטינית.

⁴ קואליציית החירום של הארגונים הגדולים בצפון אמריקה (בהובלת ה JFNA), נערכת כיום יחד להתמודדות עם האתגרים המשותפים לקהילות בצפון אמריקה. מוקד המאמץ הוא שימור התשתית הקהילתית, מתוך הנחת העבודה שארגון שייסגר לא יוקם מחדש בעתיד.

⁵ קרן על סך עשרה מיליון דולר של הסוכנות היהודית, קרן היסוד וה JFNA/ קרן של פילנתרופים צפון-אמריקאים על סך 80 מיליון דולר. קרנות אלו יספקו הלוואות ומענקים לארגוני קהילה, במטרה לסייע להן לשרוד את משבר הקורונה.

⁶ דוגמאות לשיתופי פעולה קיימים ומתהווים: שיתוף פעולה בין ער"ן מישראל והמרכז הקהילתי היהודי בפאלו-אלטו; ארגון לב-אחד מישראל, שפועל כדי לשתף את המודל שלו להפעלת מתנדבים בחירום, עם קהילות יהודיות נוספות בעולם; מיזמים שיש בהם 'מפגש' מקוון, שיכול להוות תחליף חלקי, כרגע, למפגשים החיים ולביקורים ההדדיים בין הקהילות בישראל ובתפוצות.

⁷ [הפורום](#) פועל מכוח החלטת ממשלה משנת 2008, ומכונה "פורום היערכות למצבי חירום בקהילות יהודיות של ממשלת ישראל והסוכנות". בראש הפורום עומדים שרת התפוצות ויו"ר הסוכנות היהודית, וחברים בו משרדי ראש הממשלה, החוץ, הביטחון, ביטחון פנים, ועלייה וקליטה, רשות החירום הלאומית, המל"ל, לשכת הקשר, JFNA וקרן היסוד.

⁸ פלטפורמת שיתוף הידע תכלול בין היתר את התאמת הנושאים הבאים לשגרת חיים מתמשכת של "ריחוק חברתי": חינוך יהודי פורמאלי ובלתי-פורמאלי, מוסדות קהילתיים כגון בתי הכנסת, שירותים לבני הגיל השלישי, שירותים לאנשים המתמודדים עם מוגבלות, שירותים לילדים ונוער בסיכון, שירותי תעסוקה והכשרה, ואחרים. נושאים אלו מצויים תחת אחריות המדינה, אולם בקהילות יהודיות רבות הם מטופלים במסגרת מוסדות הקהילה.